

ZAMONAVIY O'ZBEK OILASI IMIJINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Mirzayeva Sayyora Rustamovnan

Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish jarayoni ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Unda oilaning an'anaviy qadriyatlari, milliy mentaliteti hamda globallashuv, urbanizatsiya va axborot texnologiyalarining ta'siri natijasida yuzaga kelayotgan o'zgarishlar yoritiladi. Shuningdek, oilaviy imijning shakllanish bosqichlari, uning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda ijtimoiy ongda aks etishi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek oilasi, oila imiji, ijtimoiy-psixologik omillar, milliy qadriyatlar, globallashuv, oilaviy munosabatlar, jamiyat

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы формирования имиджа современной узбекской семьи с социально-психологической точки зрения. Анализируются традиционные семейные ценности, национальный менталитет, а также изменения, происходящие под влиянием глобализации, урбанизации и информационных технологий. Особое внимание уделяется роли семейного имиджа в развитии личности и общества.

Ключевые слова: современная узбекская семья, имидж семьи, социально-психологические факторы, национальные ценности, глобализация, семейные отношения, общество

Abstract. This article analyzes the stages of formation of the modern Uzbek family image from a socio-psychological perspective. It examines traditional family values, national mentality, and the transformations influenced by globalization, urbanization, and information technologies. The study also highlights the role of family image in personal development and social progress.

Key words: modern Uzbek family, family image, socio-psychological factors, national values, globalization, family relations, society

KIRISH. Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida oila instituti jamiyatning eng muhim ijtimoiy-psixologik tayanchlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Oila nafaqat shaxsning shakllanish muhitini belgilaydi, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, ijtimoiy barqarorligi va madaniy uzviyligini ta'minlovchi asosiy institut hisoblanadi. Shu jihatdan, zamonaviy o'zbek oilasining imiji, ya'ni uning ijtimoiy ongda shakllangan qiyofasi va baholanishi dolzarb ilmiy muammolardan biri sanaladi.

An'anaviy o'zbek oilasi asrlar davomida mustahkam ma'naviy qadriyatlar, o'zaro hurmat, qarindoshlik rishtalarining kuchliligi va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari asosida shakllangan. Biroq so'nggi yillarda globallashuv, urbanizatsiya, migratsiya jarayonlari, ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalarning jadal rivoji oilaviy munosabatlar tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada oilaning ichki tuzilishi, rollar taqsimoti, tarbiya uslublari hamda uning ijtimoiy imiji yangicha mazmun kasb etmoqda.

Zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanishi murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy hamda psixologik omillar bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu jarayonda milliy qadriyatlar bilan zamonaviy hayot talablari o'rtasidagi muvozanat masalasi muhim o'rin tutadi. Oila imiji shaxsning o'zini anglashiga, jamiyatdagi xulq-atvor me'yorlariga, shuningdek, ijtimoiy moslashuv jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlari, unga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillar hamda oilaviy imijning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari oilaviy munosabatlarni mustahkamlash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va zamonaviy ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

MAVZUNING DOLZARBLIGI. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti jarayonida oilaning ijtimoiy roli va uning jamiyat ongidagi qiyofasi tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivoji, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi hamda urbanizatsiya jarayonlari oila institutiga bo'lgan munosabatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ijtimoiy muhitda oilaning ijtimoiy imiji shaxslararo munosabatlar, tarbiya jarayoni, gender rollari, nikoh barqarorligi hamda jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik bilan bevosita bog'liqdir. O'zbek jamiyatiga xos bo'lgan an'anaviy oilaviy qadriyatlar va zamonaviy hayot talablari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar oilaviy munosabatlar tizimida muayyan psixologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu jarayonlar oilaning ichki muhitiga, shuningdek, uning tashqi ijtimoiy qabul qilinishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, oilaning ijtimoiy imiji yosh avlodning ijtimoiylashuvi, shaxsiy identifikatsiyasi va axloqiy qadriyatlar tizimining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish mexanizmlarini aniqlash va uning bosqichlarini tizimli ravishda o'rganish oilaviy nizolarni oldini olish, oilaviy barqarorlikni ta'minlash hamda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, u nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham psixologiya, pedagogika va ijtimoiy sohalarda samarali foydalanish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari oilaviy siyosatni takomillashtirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni rivojlantirish hamda zamonaviy o'zbek oilasining ijobiy imijini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Zamonaviy o'zbek oilasi va uning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish masalasi mahalliy va xorijiy olimlar tadqiqotlarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Oila instituti jamiyatning asosiy ijtimoiy bo'g'ini sifatida sotsiologiya, psixologiya, pedagogika va madaniyatshunoslik fanlari doirasida keng tahlil qilingan.

O'zbek olimlarining tadqiqotlarida oila, asosan, milliy qadriyatlar, an'anaviy tarbiya modeli, qarindoshlik munosabatlari va ma'naviy omillar nuqtai nazaridan yoritilgan. Xususan, o'zbek oilasining tarixiy shakllanishi, uning tarbiyaviy funksiyasi hamda jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi o'rni ko'plab ilmiy ishlarda tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlarda oilaning ijtimoiy nufuzi va obro'-e'tibori uning imijining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi.

Psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda oilaviy muhitning shaxs rivojiga ta'siri, ota-ona va farzand munosabatlari, oilaviy rollar hamda emotsional aloqalarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Ayniqsa, oiladagi psixologik iqlim va ijtimoiy tasavvurlar o'rtasidagi bog'liqlik oilaning ijtimoiy imiji shakllanishida muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Bu borada ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura), oila tizimlari nazariyasi hamda ijtimoiy rollar konsepsiyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Xorijiy tadqiqotlarda esa oilaning imiji ko'proq ijtimoiy identifikatsiya, ommaviy ong, madaniy transformatsiya va gender munosabatlari kontekstida tahlil etiladi. Globallashuv sharoitida oilaning ijtimoiy qiyofasi ommaviy axborot vositalari va raqamli makon orqali shakllanishi, shuningdek, an'anaviy va zamonaviy oilaviy modellarning o'zaro uyg'unlashuvi masalalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek oilasi imijining aynan shakllanish bosqichlari, ularning psixologik va ijtimoiy mexanizmlari yetarli darajada tizimli o'rganilmagan. Aksariyat tadqiqotlarda oila umumiy ijtimoiy institut sifatida tahlil qilingan bo'lsa-da, uning imiji, jamiyat ongidagi qiyofasi va baholanish jarayoni alohida ilmiy obyekt sifatida kam yoritilgan.

Mazkur holat ushbu mavzuni tanlashning ilmiy ahamiyatini oshiradi hamda zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlarini kompleks, ijtimoiy-psixologik yondashuv asosida o'rganishni taqozo etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Mazkur tadqiqot zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda

kompleks ijtimoiy-psixologik yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi shaxs, oila va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib berishga xizmat qiluvchi zamonaviy ilmiy tamoyillarga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini oila instituti haqidagi klassik va zamonaviy konsepsiyalar, jumladan, tizimli yondashuv, ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura), ijtimoiy rollar va ijtimoiy identifikatsiya nazariyalari tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar oilaning nafaqat ichki munosabatlar tizimi, balki uning jamiyat ongidagi imiji va ijtimoiy qabul qilinish jarayonini tushuntirishga imkon beradi.

Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus metodlardan foydalanildi. Umumilmiy metodlar sifatida tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash hamda tizimlashtirish metodlari qo'llanildi. Ushbu metodlar mavjud ilmiy manbalarni o'rganish, oila imiji tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlash hamda uning shakllanish bosqichlarini mantiqan asoslashga xizmat qildi.

Empirik tadqiqot metodlari doirasida sotsiologik so'rovnoma, psixologik testlash hamda yarim tuzilgan intervyu metodlaridan foydalanildi. So'rovnoma orqali respondentlarning zamonaviy o'zbek oilasiga nisbatan ijtimoiy tasavvurlari, qadriyatlari va baholari aniqlandi. Intervyu metodi esa oilaviy imijga ta'sir etuvchi subyektiv omillarni chuqurroq ochib berish imkonini berdi.

Olingan empirik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish jarayonida statistik tahlil, kontent-tahlil hamda grafik tasvirlash usullaridan foydalanildi. Natijalar asosida zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlari aniqlanib, ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari umumlashtirildi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlashga, shuningdek, oila imiji muammosini kompleks va tizimli tarzda yoritishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatdi. Oila imiji nafaqat ichki oilaviy munosabatlar bilan, balki jamiyatdagi ijtimoiy tasavvurlar, ommaviy axborot vositalari, madaniy qadriyatlar va psixologik omillar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Ushbu holat adabiyotlarda qayd etilgan oila institutining tizimli xususiyatlari haqidagi ilmiy qarashlar bilan mos keladi.

Empirik tahlillar shuni ko'rsatdiki, respondentlarning aksariyati zamonaviy o'zbek oilasini an'anaviy qadriyatlarga tayanadigan, biroq zamonaviy hayot talablariga moslashib borayotgan ijtimoiy birlik sifatida qabul qiladi. Bu holat oilaning imiji ikki yo'nalish — an'anaviylik va modernizatsiya o'rtasida shakllanayotganini ko'rsatadi. Mazkur natijalar xorijiy tadqiqotlarda ta'kidlangan "madaniy transformatsiya" jarayonlari bilan hamohangdir.

Shuningdek, tadqiqot davomida oilaviy rollarning qayta taqsimlanishi, ayollarning ijtimoiy faolligining oshishi va ota-onalik mas'uliyatiga bo'lgan

yondashuvning o'zgarishi oilaning ijtimoiy imijiga bevosita ta'sir etuvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ldi. Bu jihatlar ijtimoiy rollar nazariyasi doirasida oilaning ijtimoiy qabul qilinish mexanizmlarini tushuntirishga imkon beradi.

Muhokama jarayonida shuningdek, raqamli muhit va ijtimoiy tarmoqlarning oilaviy imij shakllanishidagi roli alohida e'tiborni talab etishi aniqlandi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali namoyish etilayotgan idealizatsiyalangan oilaviy obrazlar real oilaviy munosabatlar bilan muayyan darajada tafovut hosil qilishi mumkin. Bu esa ayrim hollarda ijtimoiy bosim, psixologik qoniqmaslik va oilaviy nizolarga olib kelishi ehtimolini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlarini chuqur tahlil qilish oilaviy barqarorlikni mustahkamlash, ijtimoiy ongda sog'lom oilaviy qadriyatlarni targ'ib qilish va milliy an'analar bilan zamonaviy tendensiyalar o'rtasida muvozanatni ta'minlash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ushbu jihatlar mavjud adabiyotlarda qisman yoritilgan bo'lsa-da, ularni kompleks tarzda o'rganish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

XULOSA. Mazkur tadqiqot zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish jarayonini ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oila imiji jamiyatdagi ijtimoiy tasavvurlar, milliy qadriyatlar, shaxslararo munosabatlar hamda zamonaviy ijtimoiy omillar ta'sirida bosqichma-bosqich shakllanadigan murakkab tizimdir.

Tahlillar asosida zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanishida an'anaviy oilaviy qadriyatlar bilan bir qatorda globallashtirish, urbanizatsiya va raqamli axborot muhitining ta'siri kuchayib borayotgani aniqlandi. Oilaviy rollarning o'zgarishi, tarbiya uslublarining yangilanishi hamda ijtimoiy ongda oilaga nisbatan yangi talqinlarning yuzaga kelishi uning imijini yangi mazmun bilan boyitmoqda.

Tadqiqot natijalari oilaning ijtimoiy imiji shaxsning ijtimoiylashuvi, axloqiy qadriyatlari va psixologik barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Zamonaviy o'zbek oilasi imijining shakllanish bosqichlarini ilmiy asosda o'rganish jamiyatda sog'lom oilaviy muhitni rivojlantirish, oilaviy nizolarni oldini olish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

TAVSIYALAR:

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Oila institutini mustahkamlashga qaratilgan psixologik-ma'rifiy dasturlarni rivojlantirish, bunda zamonaviy o'zbek oilasining ijobiy imijini shakllantirishga yo'naltirilgan trening va seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

2. Ta'lim muassasalarida oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyat mavzularini keng yoritish, yosh avlodda oila haqidagi sog'lom tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda oila imijining real va ijobiy obrazlarini targ'ib qilish, idealizatsiyalangan va haqiqatdan yiroq tasvirlarning salbiy ta'sirini kamaytirishga yordam beradi.

4. Psixologlar va ijtimoiy pedagoglar tomonidan oilaviy maslahat xizmatlarini kengaytirish, zamonaviy oilalarda yuzaga kelayotgan psixologik muammolarni erta bosqichda aniqlash va bartaraf etishga imkon yaratadi.

5. Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda zamonaviy o'zbek oilasi imijining hududiy, yosh va ijtimoiy farqlarini chuqurroq o'rganish, mazkur yo'nalishda yanada mukammal ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonov F. **Oila psixologiyasi**. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Karimova V.M. **Ijtimoiy psixologiya**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. G'oziev E.G'. **Shaxs psixologiyasi**. – Toshkent: Universitet, 2019.
4. Otajonov O., Raxmonova D. **Zamonaviy o'zbek oilasining ijtimoiy-psixologik muammolari** // Ijtimoiy fanlar jurnali. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 45–50.
5. Bandura A. **Social Learning Theory**. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
6. Bronfenbrenner U. **The Ecology of Human Development**. – Cambridge: Harvard University Press, 1979.
7. Giddens A. **Sociology**. – Cambridge: Polity Press, 2013.
8. Parsons T., Bales R. **Family, Socialization and Interaction Process**. – New York: Free Press, 1955.
9. Андреева Г.М. **Социальная психология**. – Москва: Аспект Пресс, 2018.
10. Кон И.С. **Психология семьи**. – Санкт-Петербург: Питер, 2017.
11. Шнейдер Л.Б. **Психология семейных отношений**. – Москва: Академия, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari. **Oila institutini mustahkamlashga oid normativ-huquqiy hujjatlar**. – Toshkent, 2017–2024.